

Світлана Галицька,
мол. наук. співробітник НБУВ

Катерина Лобузінa,
зав. відділу НБУВ, канд. техн. наук

Віра Якушко,
пров. бібліотекар НБУВ

«Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» як засіб наукової організації ресурсів бібліотеки

У статті висвітлено питання розроблення та впровадження змін і доповнень до підрозділів «Рубрикатора НБУВ» «381 Кібернетика» й «397 Інформаційна та обчислювальна техніка». Зокрема, показано чим відрізняються випуски Рубрикатора НБУВ від базових таблиць, охарактеризовано нові рубрики, які враховують сучасний стан і тенденції розвитку відповідних галузей науки, техніки та є переліком відкритих рубрик Генерального систематичного каталогу НБУВ.

К л ю ч о в і с л о в а: систематизація, ББК, Рубрикатор НБУВ.

The article highlights the issue of development and improvement of subdivisions «NBUV Categories» «381 Cybernetics» and «397 Information and Computer Science». Issues of the NBUV Categories differ from the underlying tables by detailization degree of individual units, due to availability of documents on specific issues in the NBUV funds. In addition, they are supplemented with new sections that take into account the current state and trends in relevant fields of science and technology, and are a list of open sections of the NBUV systematic catalog.

K e y w o r d s: arrangement, BBK, NBUV Categories.

Одним з головних сучасних пріоритетів України, зазначається у Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», є «прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створюю-

вати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб дати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя» [5]. Розвиток інформаційного суспільства потребує підвищення ефективності нау-

ки, культури, що передбачає створення в електронній формі архівних, бібліотечних, музейних та інших фондів, електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках, музеях, науково-дослідних установах, формування відповідних інформаційно-бібліотечних та інформаційно-пошукових систем тощо. Важливим засобом вирішення цього питання є запровадження у бібліотеках інформаційно-комунікаційних технологій, завдяки яким зростатиме ефективність доступу до національних та світових інформаційних електронних ресурсів. Адже сучасна наукова електронна бібліотека – це не просто інтегрований інформаційний ресурс, що включає електронні каталоги, реферативну інформацію, базу даних електронних публікацій та текстів, а динамічна інформаційна служба, яка забезпечує включення бібліотечних інформаційних ресурсів до наукових комунікацій суспільства, виробляє різні інформаційні продукти і послуги для якнайповнішого задоволення інформаційних потреб своїх користувачів [7].

1964 р. побачила світ друга частина сьомого випуску таблиць бібліотечно-бібліографічної класифікації для наукових бібліотек «З Енергетика. Радиоелектроника», розроблена Державною бібліотекою СРСР ім. В. І. Леніна. Складниками цього випуску, поряд з іншими, були підрозділи «381 Кібернетика» і «397 Обчислювальна техніка», укладені згідно зі станом і тенденціями розвитку відповідних наук.

Однак, ці класифікаційні таблиці, прогресивні у 60-х рр., виявилися непридатними для опрацювання документів 90-х, коли стрімкий розвиток інформаційних технологій та комп'ютерної техніки викликав значне розширення кола питань, вирішити які можна було засобами кібернетики та інформатики: створення потужних обчислювальних машин і обчислювальних комплексів, розроблення математичного і логічного апарату кібернетики, дослідження систем «людина – машина», створення різних алгоритмічних і формалізованих мов, комп'ютерної графіки, віртуальної реальності тощо. Постає проблема укладання нових, україномовних, таблиць класифікації, які відповідали б сучасному рівню розвитку і науковій класифікації цих наук, а також враховували тематику документів з питань кібернетики та комп'ютерних наук, накопичених у фондах НБУВ.

Основну роботу з розроблення й впровадження змін і доповнень до систематичної частини підрозділів «381 Кібернетика» і «397 Інформаційна та обчислювальна техніка», що охоплюють широкий спектр питань теоретичної та технологічної

бази інформатики, було виконано протягом 1998–2000 рр. (автор-укладач К. В. Лобузінa). Хоча і у подальшому цією проблемою постійно опікувалися співробітники відділу систематизації НБУВ.

У своїй роботі фахівці використовували полілінгвістичні та енциклопедичні словники і довідники (у т. ч. електронні довідкові ресурси), державні стандарти, галузеві тезауруси і рубрикатори, навчальні видання, програми вищих навчальних закладів, програми для аспірантів, видання Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України, видання з історії кібернетики (а саме, видання до 80-річчя Інституту кібернетики), для консультацій також залучалися галузеві спеціалісти [7].

Під час упорядкування підрозділів проведено такі роботи: аналіз літератури з історії розвитку кібернетики, інформатики та термінологічної літератури з питань інформатики, кібернетики, комп'ютерних наук, ретроспективний аналіз наповнення розділів генерального систематичного каталогу, аналіз структури та стану існуючих на сьогодні тезаурусів, класифікаторів, рубрикаторів з даного кола питань, дослідження міждисциплінарних зв'язків комп'ютерних наук тощо [1].

Таким чином, було розроблено проєкт підрозділів «Рубрикатора НБУВ» «381 Кібернетика» і «397 Інформаційна та обчислювальна техніка» – проєкт головного методичного документа, який регламентує процеси систематизації надходжень з відповідних наук і організації бібліотечних каталогів.

Сьогодні відділ систематизації працює над підготовкою до друку науково-методичного видання «Підрозділи «Рубрикатора НБУВ» «381 Кібернетика» і «397 Інформаційна та обчислювальна техніка». Вже внесено доповнення і деякі зміни у систематичну частину підрозділів, укладено детальніший алфавітно-предметний покажчик, а також тлумачний словник, який містить основні терміни кібернетики, інформаційної та обчислювальної техніки, використані при укладанні робочих таблиць класифікації підрозділів. Під час роботи над цим випуском ми постійно консультували з провідними спеціалістами Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України та Інституту енциклопедичних досліджень НАН України. Зокрема, стосовно нових розробок систем імітаційного моделювання, моделювання на основі концепції віртуальної реальності, а також щодо спеціальної галузевої термінології, яка використовується під час формування назв рубрик окремих підрозділів і укладання тлумачних слов-

ників. Цей випуск «Рубрикатора НБУВ» містить систематичну, алфавітну та довідкову частини.

Систематична частина – власне робочі таблиці класифікації, тобто перелік рубрик Генерального систематичного каталогу з методичними вказівками. Ця частина відрізняється від таблиць ББК 1964 р. структурою і наповненням.

Підрозділ «381 Кібернетика» містив такі підрозділи: «3811 Теория информации. Общая теория связи», «3812 Теория релейных и релейно-контактных схем и устройств», «3815 Теория автоматов и управляющих машин», «3816 Кибернетические модели», «3816 Бионика». Він налічував лише 18 рубрик. Для порівняння класифікаційних таблиць 60-х рр. і оновленої версії цього підрозділу розглянемо підрозділи «3816 Кибернетические модели» та «3816 Бионика».

У випуску ББК 1964 р. ці підрозділи мали такий вигляд:

3816 Кибернетические модели

3816.1 Кибернетические игрушки

Черепашки, мыши и др.

3816.2 Роботы

3818 Бионика

3818.6 Биоэлектрические модели

Очевидно, що у 90-х рр. за такими таблицями вже неможливо було класифікувати документи з великого масиву питань, проблем і тем, які з'явилися за тридцять років бурхливого розвитку кібернетики. Необхідно було шукати принципово нові рішення питань накопичення, аналізу, оброблення та оновлення масивів науково-технічної інформації.

У новому варіанті підрозділ «3810 Кібернетичні моделі» містить вже 30 рубрик і має такі основні поділи:

3810.2 Теорія мереж

3810.3 Еволюційне моделювання

3810.4 Штучний інтелект (ШІ)

3810.5 Концептуальне моделювання

У цьому підрозділі збирається література з моделей штучного інтелекту, теорії прийняття рішень, теорії розпізнавання образів та інших понять і тем, що були відсутні у попередніх таблицях ББК.

У підрозділі «3818 Біоніка» збирається література з використання біологічних моделей під час проектування нових технічних систем. Основні поділи підрозділу:

3818.0 Математичні моделі біоніки

3818.1 Біотехнічні системи

3818.4 Нейробіоніка

3818.5 Гідробіоніка

3818.6 Архітектурна біоніка

3818.9 Інші питання біоніки

Загалом підрозділ «381 Кібернетика» сьогодні містить близько 100 рубрик.

У свій час підрозділ «397 Вычислительная техника» налічував близько 50 рубрик. Під цим індексом збиралася література з обчислювальних машин і пристроїв безперервної дії (аналогових), дискретної дії (цифрових), електронних і неелектронних обчислювальних машин і пристроїв.

Під час роботи над підрозділом довелося дещо змінити назву: «397 Інформаційна та обчислювальна техніка». Оновлений підрозділ містить майже 500 рубрик. Його основні поділи:

3970 Основи інформатики та обчислювальної техніки

3971 Аналогова і гібридна обчислювальна техніка

3972 Дискретна обчислювальна техніка

3973 Комп'ютери та програмування

3974 Неелектронна обчислювальна техніка

Підрозділи «3970 Основи інформатики та обчислювальної техніки» і «3973 Комп'ютери та програмування» є абсолютно новими. Вони мають доволі розгалужену структуру. Під індексом 3970 збирається література з інформаційних і обчислювальних комплексів, систем і мереж: однорідних і неоднорідних обчислювальних систем, паралельних, високопродуктивних, розподілених обчислювальних систем, систем передавання даних, комп'ютерних мереж, інформаційних систем і технологій тощо. Під індексом 3973 концентрується література з теорії, проектування, елементів і вузлів комп'ютерів, аналогових, дискретних, гібридних, мікропроцесорних комп'ютерів, нейрокомп'ютерів, спеціалізованих і універсальних комп'ютерів.

Інші підрозділи також зазнали значних змін. Наприклад, підрозділ «3972 Дискретна обчислювальна техніка» раніше існував у вигляді:

3972 Вычислительные машины и устройства дискретного действия (цифровые вычислительные машины и устройства)

Под индексом 3972 собирается также литература по цифровой вычислительной технике.

Модернізований підрозділ набув такого вигляду:

3972 Дискретна обчислювальна техніка

Під індексом 3972 збирається також література загального характеру з цифрової техніки

Цифрова обчислювальна техніка

3972-01 Теорія дискретної обчислювальної техніки

3972-02 Проектування дискретної обчислювальної техніки

PSPICE, POLUCE

3972-02-5-05 Автоматизація проектування дискретної обчислювальної техніки

3972-07 Випробування дискретної обчислювальної техніки

Діагностування, тестування

3972-07-5-05 Автоматизація випробування дискретної обчислювальної техніки

Verilog, VHDL, Active HDL

Для деталізації матеріалу у підрозділах використовуються спеціальні типові поділи, наведені у додатках до випуску. Наприклад, додаванням до основного індексу 3970.63 типових поділів: -015.0 Файли даних. Формати сигналів -018.1 Програмні засоби (ПЗ) і -018.1 А/Я Окремі пакети програм отримуємо рубрики:

3970.63 Комп'ютерна графіка та оброблення зображень

Графічне забезпечення

3970.63-015.0 Графічні даніГрафічна інформація, відеодані, візуальна інформація
Файли даних. Формати даних див. 3970.6-015.0**3970.63-018.1 Графічні процесори, редактори**

Програмне забезпечення (ПЗ) див. 3973-018.1

3970.63-018.1 А/Я Окремі графічні процесори, редактори

3D Studio, 3D FRAMES, 3ds max (3D Studio MAX), Corel Draw, Illustrator, Paintbrush, Photo-Paint, Photoshop, Adobe Image Ready, Adobe Audition, Adobe Illustrator CS4, Adobe InDesign CS4, КОМПАС, Paint, Power Point, Acrobat, Ms Visio, Graphics Corel, Corel Painter, Corel DRAW Graphics Suit, Macromedia.

Алфавітна частина випуску містить алфавітно-предметний покажчик (понад 3000 пошукових одиниць) і покажчик програмних засобів (близько 350 пошукових одиниць). Алфавітно-предметний покажчик полегшує роботу з систематичною частиною, допомагає розшукати необхідні для індексування поняття й визначити їх розташування в таблицях. Він надає повний перелік рубрик, відповідних певному ключовому слову.

Наприклад,

автомати

абстрактні	3815
аналіз	3815.0
асинхронні	3815.3
дискретні	3815.2
інших типів	3815.9
ймовірнісні	3815.4
керувальні	3815.7
клітинні, коміркові	3815.5
комп'ютерів *	
зчитувальні, сканувальні	3973-044.55
мікропрограмні	3973-047.254
надійні	3815.02
операційні	3815.2
оптимальні	3815.0
рекурсивні	3815.6

самовідтворні	3815.0
синтез	3815.0
скінченні	3815.1
стохастичні	3815.4
теорія	3815
цифрові	3815.2

Як ключові слова в алфавітно-предметному покажчику використані усі іменники та прикметники, вжиті в систематичній частині. Кожна складна рубрика відображена в АПП кілька разів, що дає змогу знайти необхідну інформацію за будь-яким ключовим словом, що відображає можливість електронної версії «Рубрикатора НБУВ». Наприклад, рубрику «3973 Електронні обчислювальні машини та пристрої» можна знайти за словами: «електронні», «обчислювальні», «машини», «пристрої».

Покажчик програмних засобів є алфавітним покажчиком програм, мов і систем програмування, систем керування базами даних і маніпулювання даними, текстових, графічних процесорів і редакторів, окремих пакетів програм комп'ютерної графіки, комп'ютерного оброблення зображень, кінофотоінформації, оптичної інформації, мовлення, операційних систем тощо із зазначенням відповідної рубрики:

ASMAIL	3970.312-018.1
ASP (ASP.NET)	3970.312-018.1
Assembler	3973-018.2
Auto Lisp	3970.63-018.2
AutoCAD	3970.631-018.1
AutoCAD Architectural Desktop R2	3970.631-018.1
AutoCAD Architecture	3970.631-018.1
AutoCAD Civil 3D	3970.631-018.1
AutoCAD Electrical	3970.631-018.1
AutoCAD Land	3970.631-018.1
Development Desktop R2	
AutoCAD LT	3970.631-018.1
AutoCAD Map 3D	3970.631-018.1
AutoCAD Mechanical	3970.631-018.1
AutoCAD MEP	3970.631-018.1
AutoCAD Raster Design	3970.631-018.1
AutoCAD Revit	3970.631-018.1
Architecture Suite	

Тлумачні словники вже стали традиційними складниками випусків «Рубрикатора НБУВ». Використання масивів тематично підібраних термінів значно полегшує процес систематизації документів, крім того «Поповнення рубрик в ЕК НБУВ коментарями з глосарія дасть змогу читачеві отримати необхідну йому бібліографічну інформацію й зорієнтуватися в колі питань тієї предметної галузі, в якій здійснюється пошук» [1].

Наприклад, у словнику підбрано визначення термінів веб-технологій (загалом 12 статей):

Веб-сайт (рос. Веб-сайт) – адресований простір, який містить різні види контенту, розміщеного на Веб-серверах. Типи Веб-сайтів: домашні сторінки користувачів, інформаційні (контент) сайти та портали, сайти електронної комерції, представницькі сайти Веб-розробників.

Веб-сервер (рос. Веб-сервер) – 1. Комп'ютер, призначений для представлення взаємопов'язаної мультимедійної інформації та вмісту баз даних в Інтернеті. На Веб-серверах розміщують Веб-сторінки, Веб-вузли, портали тощо. 2. Набір програм, необхідних для функціонування Веб-сайтів.

Веб-сторінка (рос. Веб-сторінка) – 1. Окремий документ Всесвітньої Павутини (WWW); складник Веб-вузла або Веб-сайта. Є HTML-документом (як правило, текстовим файлом) разом з файлами, на які з нього є посилання. Містить тексти, графіку тощо. Види Веб-сторінок: домашні сторінки користувачів, складники інформаційних (контент) сайтів і порталів, компоненти сайтів електронної комерції, компоненти представницьких сайтів Веб-розробників. 2. Документ з унікальною адресою, який можна відкрити та подивитися за допомогою браузера.

Підрозділи «381 Кібернетика» і «397 Інформаційна та обчислювальна техніка» «Рубрикатора НБУВ» укладено згідно з науковою класифікацією і з урахуванням наповнення фондів НБУВ. Вони є розвинутим лінгвістичним засобом упорядкування і розкриття знань з кібернетики та інформаційних технологій і повністю відповідають основній функції інформаційно-пошукової мови – задовольняти потреби користувачів у необхідній інформації.

На завершення зазначимо, що розроблені матеріали вже більше десяти років використовуються у процесі систематизації документів з кібернетики та інформатики. Проект реалізовано в генеральному систематичному, систематичному іноземних видань, електронному каталогах НБУВ, ним користується український реферативний журнал «Джерело». Подальша робота над підрозділами полягає у постійному доопрацюванні та удосконаленні: редагуванні карткового і електрон-

ного каталогів, деталізації матеріалу, доповненні назвами програмних продуктів, продовженні роботи з електронним каталогом НБУВ і наповненні його довідковими матеріалами тощо, завдяки чому цей проект і надалі залишиться актуальним засобом орієнтування у вітчизняному інформаційному просторі.

Список використаних джерел

1. *Бардієр К. В.* Межі предметної галузі комп'ютерних наук та відображення її структури в рубрикаторі НБУВ / К. В. Бардієр // *Бібл. вісн.* – 1999. – № 5. – С. 22–24.
2. Библиотечно-библиографическая классификация : табл. для науч. б-к. Вып. 7, ч. 2. 3 Энергетика. Радиоэлектроника / глав. ред. О. П. Тесленко [и др.] ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина [и др.]. – М., 1964. – 214 с.
3. Державна програма розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 роки від 25 серпня 2004 р. : № 1085; Офіц. Вісн. України. – 2004. – № 34 (10.09.2004). – Ст. 2253. – С. 29–36.
4. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України // *Відомості Верховної Ради України.* – 1995. – № 7. – С. 121–131.
5. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України // *Відомості Верховної Ради України.* – 2007. – № 12. – С. 511.
6. Классифицирование произведений печати по таблицам Библиотечно-библиографической классификации : общ. методика / редкол. В. М. Стриганов (пред.) [и др.] ; ГБЛ [и др.]. – М. : Книга, 1980. – 228 с.
7. *Лобузін К. В.* Бібліотечні класифікації в сучасних інформаційних сервісах / К. В. Лобузін; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського – К., 2010. – 132 с.
8. Матеріали розширеного засідання інформаційно-бібліотечної ради НАН України : питання перегляду класифікації наук, удосконалення ББК, організації централізованої каталогізації друкованої продукції в Україні / уклад. : І. А. Зарічняк, А. А. Свобода; наук. ред. О. С. Онищенко; НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – К., 1994. – 28 с.
9. *Сербін О. О.* Бібліотечно-бібліографічні класифікації: історична еволюція та сучасні тенденції розвитку / О. О. Сербін; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського – К., 2009. – 139 с.